

Hüseyin Orak adlı bir müteşebbis, *Türkiye Kılavuzu* adlı bir eser ve 1945 yılı Bolu'su

Zakir Avşar*

Özet

Ankara'nın büyük sanayici işadamlarından birisi olan Hüseyin Orak'ın 1936 yılında çocuklarını yurt gezisi esnasında ihtiyaç duyduğu bir ülke kılavuzunu bulamayışı ile *Türkiye Kılavuzu* adlı çalışmanın fikri planında doğumu gerçekleşmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nı müteakip gerçekleştirilen *Türkiye Kılavuzu* adlı çalışma bir büyük servete mal olmuştur. Hüseyin Orak'ın, ülkenin her yanına harcırah ve masraflarını vererek gönderdiği ekiplerle gerçekleştirdiği bu eser umduğu ilgiyi bulmamıştır. Bir sosyal sorumluluk düşüncesiyle yola çıkılarak, büyük emek, masraf ve zamana mal olan bu eseri tüm illeri ve ilçeleri kapsayacak şekilde altı cilt olarak planlamış, ancak birinci cildini yayınlatabilmiş, diğer ciltleri ise yayınlamamıştır. Birinci cilt içinde on dört il tek tek incelenmekte, bunlara ilişkin çeşitli veriler bulunmaktadır. Bu illerden birisi de Bolu'dur. Bolu'nun 1940'lı yıllardaki sosyo-ekonomik, kültürel görünümü, tarihi ve turistik yerleri, folkloru üzerine önemli bilgilerin verildiği çalışma, özellikle şehir tarihi, kültürü ve sosyal yapı üzerine çalışanlar bakımından önemli bir kaynak olarak ele alınabilecek niteliktedir. Günümüzde neredeyse nüshasına rastlamak mümkün olmayan bu eserin ortaya çıkışının, bu satırların yazarının ulaşmasının öyküsü ile birlikte Bolu bölümünün aktarıldığı bu makale, aslında sosyal sorumluluk projesi olarak ele alınması mümkün olan Türkiye'nin ilk turizm ve tanıtım kılavuzunun/rehberinin de nasıl oluşturulduğunu gözler önüne sermektedir.

Anahtar kelimeler: Tanıtım ve turizm rehberi, sosyal sorumluluk projesi, şehir tarihi, sosyal yapı, kültür

An entrepreneur Hüseyin Orak, an opus *Türkiye Kılavuzu* and Bolu city in 1945

Abstract

Hüseyin Orak who was one of the important businessmen of Ankara, sent his children for the country tour in 1936. In that duration, while Orak couldn't find the Turkey's guide book for his children's journey, the idea of an opus, (Guide of Turkey) was born. The project of *Türkiye Kılavuzu* had been implemented after the World War II, but it costed a great fortune. The project of Orak, unfortunately, had not aroused an expected interest, although he had sent teams all over the country by giving the allowances and covering the expenses. Orak, who started out with the idea of a social responsibility, could published only the first volume of *Türkiye Kılavuzu* despite of a great deal of effort, time and expenses. Turkey's fourteen cities individually studied in this volume, there were miscellaneous information related to these. This book is the basic and important resource for the researchers who work on city history, local culture and social structures. For example, 1940's Bolu, one of these cities, were introduced in the context of social, historical, economical, cultural and especially excursionary view in *Türkiye Kılavuzu*. In this paper, *Türkiye Kılavuzu* which is a rare book nowadays and its Bolu section will be examined with the story of finding of *Türkiye Kılavuzu* by author of this article. In addition, this paper will reveal the formation of an opus as the first tourism and publicity guide of Turkey which actually could be seen the first social responsibility project of Turkey.

Keywords: Publicity and tourism guide book, social responsibility project, city history, social structure, culture

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-posta: zakiravsar@gmail.com

Giriş

Türkiye Kılavuzu adlı eserin hazırlayıcısı ve sahibi olan Hüseyin Hilmi Orak, 01.07.1897 tarihinde günümüzde Romanya sınırları içinde kalan Dobruca Bölgesi'ndeki Tulca ilinin Babadağ kasabasında doğmuş, Balkanlardaki karışıklıklar neticesinde 1910 yılında ailesinin bazı fertleriyle birlikte önce İstanbul'a daha sonra Eskişehir'e göçmüştür. İstanbul'daki amcasının ısrarıyla 22 Kanun-ı Evvel 1331 (1917) tarihinde Kara Harp Okulu'na (Harbiye) kaydolmuş; 25 Nisan 1332 (1918) tarihinde mezun olarak Irak Cephesi'nde 13. Kolordu 18. Alay 3. Tabur 9. Bölük'e tayin olmuştur. 01 Teşrin-i Evvel 1334 tarihinde Basra'da İngilizlere esir düşmüş, iki yıl Hindistan'daki esir kamplarında kaldıktan sonra 19 Teşrin-i Evvel 1336 tarihinde İstanbul'a geri dönmüş ve 25 Teşrin-i Evvel 1336 tarihinde terhis edilmiştir. Ancak, İstiklal Harbi'nin başlaması üzerine 31 Kanun-ı Sani 1337 tarihinde yeniden askere alınmış, 14. Fırka Muhabere Takım Zabıtlığı görevine atanmıştır. 07.08.1339 tarihinde terhis olunmuştur. 1926 yılında 15 Nisan-30 Mayıs tarihleri arasında bir kez daha askere alınmış ve terhis bin kez daha terhis olunmuştur. 27.03.1928 tarihinde S.11937 numaralı İstiklal madalyası ile taltif edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine 5 Ağustos 1940 tarihinde bir kez daha askere alınmış ve 05 Ekim 1941 yılında yine terhis olunmuştur (MSB, 2011). Hayata asker olarak başlayan, Birinci Dünya Savaşı, İstiklal Harbi ve İkinci Dünya Savaşları'nda subay olarak askerlik görevini ifa eden Hüseyin Orak, kısa bir dönem Türkiye'nin tanınmış büyük sanayici ve işadamı Vehbi Koç ile ortaklık kurmuş ticaret ve sanayi alanlarında mühim başarıları olan bir işadamıdır (Bkz. ATO, 363 Numaralı dosya).

Kendisini *Türkiye Kılavuzu* adlı eseri hazırlamaya iten neden çok ilginçtir. 1936 yılında sınıflarını başarıyla geçen 11 yaşındaki kızı Fatma Zekâvet ve 9 yaşındaki kızı Ayşe Sahavet'in, karne hediyesi olarak İstanbul'a yakınlarını ziyarete gitme istekleri üzerine, onları o günlerde TCDD'nin kombine bilet uygulamasından hareketle, tüm yurdu gezmeleri ve nihayetinde İstanbul'a ulaşmaları konusunda ikna etmiştir. Seyahati ilginç kılan husus ise, o günün Türkiye'sinde iki kız kardeşin yanına 7 yaşındaki oğlu Yılmaz'ı da katarak, yanlarında kendisi ve anneleri olmaksızın bu "maceraya" razı etmesidir. 1936 yılı şartlarında tüm dünya bir ateş çemberinde iken, ikisi kız, üç küçük çocuğun trenle yurt seyahatine çıkmaları büyük bir ilgi görmüş, "küçük seyyahlar" gittikleri yerlerde adeta halk kahramanları gibi karşılanmışlar, valiler, kaymakamlar, belediye başkanları ve şehirlerin önde gelenleri çocuklarla hususi olarak ilgilenmişlerdir. Yaklaşık iki buçuk ay süren bu yurt seyahati sonrasında çocukları başbakan İsmet İnönü'de kabul etmiş ve seyahat esnasında tuttıkları defteri şu sözlerle imzalar: "Küçük seyyahları tebrik ettim. Seyahat sevmek bir memleket için çok iyi (iyi) bir şey, teşvik olunacak bir arzudur. 12.09.1936" (Orak, 1946).

Cumhuriyet'e, bağımsızlığa, vatan kavramına, Atatürk'e, devrimlere inanmış bir eski asker, işadamı olan Hüseyin Orak (1946: 9), çocuklarının trene binmesinden önce seyahat anılarını kaleme almaları için ellerine tutuşturduğu not defterine¹ duygularını 5 Temmuz 1936 günü şu cümlelerle yansıtır:

¹ Söz konusu anı defterine başta Başbakan İsmet İnönü olmak üzere, gittikleri her yerin mahalli ve mülki erkânı seyahatin anlam ve önemini içeren yazılar yazmış, çocuklar kendi gördüklerini kaydetmişlerdir, ancak bu notlardan sadece Hüseyin Orak'ın ve İnönü'nün yazdıkları *Türkiye Kılavuzu* adlı çalışmaya

Sevgili Yavrularım, yurdunu tanımayan, bilmeyen kimseden bir fayda beklenemez. Bir kiracının bile oturduğu evin içinde ve etrafında neler vardır, bunu bilmesi lazımdır. Nerde kaldı ki siz, kendi evinizin (yurdunuzun) öz sahiplerisiniz. Onu iyice tanımazsanız, sahibi olamazsınız. Ona yabancı kalırsanız, size gülerler (...) Sevgili yurdumuzda neler var, yurdun dört bucağındaki kardeşlerimiz ne halde, büyüklerimiz neler yapmışlar, ilerde sizin de büyüyünce neler yapmanız lazım, atalarımız bize neler bırakmışlar, bunları bilerek, yurt bilginizi artırarak döneceksiniz (...).

Orak'ın yukarıda zikredilen yaklaşımında; modernleşme ve ulus-devletleşme sürecinde ekonomi ve ticaretle yakından ilgili bir kimsenin zihniyet dünyasını, yani yükselmekte olan burjuva dünya görüşünü ve bu bağlamda gelişen bireycilik ve milliyetçilik gibi yeni değerleri görmek mümkündür. Böylece, geleneksel toplum yapısında modern topluma geçiş sürecinde yeni bir değerler sisteminin ve zihniyet dünyasının Orak'ın kişiliğinde ne denli içselleştirilmiş olduğunu anlıyoruz (Yüksel, 2004: 71).

Orak (1946: 9), çocuklarına yurt gezilerinin verimli geçmesi için, yapması gerekenleri de teker teker belirtir. Gittikleri yerlerde memleketin büyüklerini ziyaret ederek onlardan bilgiler istemelerini, elde ettikleri bilgileri defterlerine kaydetmelerini, onların imzalarını almalarını ister: "... Bu defter size yurdun büyük bir hatırası ve ilerde sizin için bir rehber olacaktır".

Gezi güzergâhı Ankara Tren Garı'ndan başlayarak, Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Adana, Mersin, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Samsun, İstanbul Haydarpaşa olarak gerçekleşir. Çocuklar her gittikleri yerde en az üç gün konaklarlar. Konaklamalar ve gezi programları Hüseyin Orak'ın iş arkadaşları ve mahalli ve mülki erkân tarafından ayrıntılı olarak düşünülmüştür. Çocuklara hiçbir sıkıntı çektirilmemesi için olağanüstü bir gayret gösterilir. Jandarma ve polise şifre telgraflarla güvenlik önlemleri almaları emredilir. Zaten halkın sevgilisi haline gelen çocuklar, babaları tarafından kendilerine verilen harçlıkları bile harcayacak yer bulamazlar, hatta tüm ülkeden kendilerine taşıyamayacakları kadar çok ve güzel hediyeler verilir (Ayşe Sahavet Özbay'la görüşme: 2011 - Hüseyin Orak'ın kızı Ayşe Sahavet Özbay hanım 05.12.2016 günü Ankara'da hayatını kaybetti). Gazeteler çocuklardan bahseder, gittikleri yörelerde haber olurlar: "Yalnız Başlarına İki Küçük Kardeş Yurdu Geziyorlar" (Kurun Gazetesi, 28 Temmuz 1936). Adana'da Türksözü Gazetesi'ni de ziyaret ederler, gazete, çocukların ellerinde 5 Temmuz 1936 tarihinde alınmış ikişer aylık halk ticaret biletleriyle ülkeyi gezdiklerini, babalarının kendilerine 50 liralık harçlık verdiğini, Ankara, Kırıkkale, Sivas, Turhal, Samsun, Mersin ve Adana'ya uğradıklarını, Malatya, Elazığ (Elazığ) ve Diyarbakır'e (Diyarbakır) gideceklerini, Adana'da Tüccardan Ahmet Muhtar'ın evinde misafir olduklarını şehrin görülecek yerlerini gezdiklerini yazmaktadır.

Çocukların son durağı İstanbul olur. İstanbul'da Heybeliada'da Başbakan İsmet İnönü'yü ziyaretle bu macera son bulur. Ancak, çocukların bu heyecan dolu, ilginç gezilerinin son bulması Hüseyin Orak'ın bütün hayatını etkileyecek gelişmelerin önünü kesemez.

Orak, çocuklarını bu geziye çıkarırken ısrarla ülkeyi tarihi, kültürel, turistik, ekonomik, sosyal bakımlardan tanıtan bir kılavuz (rehber) kitap arar. Ne var ki, bir türlü böyle bir çalışmaya ulaşamaz. Çocuklarının gezisi sonrası hızla gelişen siyasal krizler ve akabinde İkinci Dünya Savaşı ile birlikte askere alınmasıyla bir süre işinden de uzak

kalır. Ancak 1945 yılının başlarında büyük kızı Fatma Zekavet'in İstanbul Dış Hekimliği Fakültesi'ni kazanması üzerine, onun ders kitaplarını ararken aklına yine bu türden bir rehber basılıp basılmadığı hususu gelir. Tüm aramalarına/araştırmalarına rağmen bulamaz. Piyasada illeri tanıtan ne kadar çalışma varsa toparlar. Hatta yabancı dillerdeki yayınları da getirir. Bir türlü istediği nitelikte bir çalışmaya ulaşamaz. Bunu bir sosyal sorumluluk projesi ve yurduna karşı bir görev olarak kabul ederek, kendisi finanse ederek, hazırlamaya/hazırlatmaya karar verir.

Orak, her şeyden önce bir tüccar olup toplumun ekonomi ve ticaret hayatı bakımından yazılı bilginin ve kültürün ne kadar hayati olduğunun bilincindedir. Yine bu konumu nedeniyle iletişim ve ulaşım imkânlarının geliştirilmesi ihtiyacının da farkındadır. Çünkü ekonomik ve ticari gelişmelerle birlikte, iletişim ve ulaşım imkânlarındaki ilerlemeler, ülke üzerindeki hükümet ve yönetim işlerinin koordinasyonunu kolaylaştırarak modernleşme çabasındaki ulus-devlet yapısının gelişip serpilmesi için uygun ortamı yaratacaktır (Giddens, 1994: 147). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşme sürecinde bir milli ekonomi yaratma süreci, 1908'de başladı ve hızlanarak devam etti. Bu çerçevede milli pazarı bütünleştirmek ve üretilen mahsullere talep oluşturmak için bir karayolu ve demiryolu şebekesi inşa edilmeye başlandı. 1915'te taşıt trafiğine uygun 30 bin kilometre demiryolu vaat edildi. İş hayatını kolaylaştırmak için posta adresi olarak sokaklara isim verilirken evler de numaralandırılmaya başlandı. Telefon tesisatları kuruldu. Ülke dâhilinde seyahat ve iletişimi kolaylaştırmak için iç pasaport uygulaması kaldırıldı (Ahmad, 1999: 59-60). Bu yöndeki çabalar, Cumhuriyet döneminde de artarak sürdürüldü.

Topladığı Türkçe ve yabancı dildeki seyahatname, gezi yazısı, ekonomik ve sosyal, coğrafi, kültürel ve tarihsel analiz türü eserlere ilişkin olarak eser sahiplerinin gezip gördükleri yerleri kendi duygu ve düşüncelerine ve şahsi uzmanlıklarına göre yazmış olmalarından ve “birbirlerini tutmayan pek çok görüş ortaya çıkmış olması ve bunlar arasından gerçek, doğru olanları ayırmanın pek güç olmasından” dolayı eleştirir (Orak, 1946: 11). Yine, eser sahiplerinin kendilerinden öncekilerin eserlerinden yola çıkarak, bazı hakikatleri tespit etmelerine rağmen sınırlı kaldıklarını, bazılarının ise yalnızca eski devirlerin parlaklıklarını ve yaşamış milletlerin eriştikleri medeniyetin şaşaasını anlatmak, eski eserler üzerine araştırmalar yapmakla birlikte bugünü tamamen unuttuklarını; keza eserlerinin de tarih, arkeoloji, jeoloji incelemeleri hüviyetini taşıdığını belirtir.

Hüseyin Orak (1946: 12) hazırlamayı arzu ettiği çalışmayı, “yurdun her sınıf halkına hitap etsin, aziz vatanımızın tarih boyunca geçirdiği safhalarını, kültür ve sosyal sahalarda eriştiği seviyesini, tabii ve sınıai varlıklarını, ekonomi durumunu, dünün ve bugünün yaşayış farklarını, Cumhuriyet devrinin memleket alanında feyizli tesislerini el ile tutulur ve göz ile görülür bir şekilde hakiki veçhesiyle gösterebilir” sözleriyle tarif eder.

Burada, Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet'e de intikal eden Aydınlanma düşüncesinin ve Pozitivist bilim anlayışının tezahürlerini görebiliriz. Aydınlanma, halka bilgi götürme, gözleri batıl inançla kaplı olanlara kesin bir bakış açısı kazandırma, ilerlemeye zemin oluşturacak doğru bilgiye ulaşma gibi güçlü dürtülere sahip bir düşünce hareketi olarak tanımlamak mümkündür (Bauman, 1996: 91). Cumhuriyet döneminde giderek gelişen ekonomik hayatın ve ulus-devlet yapısının ve bu devletin yurttaşlarının ihtiyaç duyduğu net bilgiyi ancak bilim sağlayabilirdi. Bir analiz ve düşünce yöntemi olarak Pozitivist yaklaşım, deney ve araştırma yoluyla kesin

bilgiye ulaşılabileceği varsayımına dayanır. Bu sayede batıl inançlardan ve dogmatik düşüncelerden insanların kurtarılarak daha uygar ve ileri bir toplum aşamasına varılabileceğine inanılır (Erdoğan, 2000: 245). Giderek gelişen ekonomik ve ticari ilişkilerin, ulus-devlet çatısı altında bir araya getirilen milyonlarca insanın ihtiyaç ve sorunlarının kavranarak geleceğin planlanması ve inşası, bütün bu sorunların üstesinden gelme amacıyla olan modern ulus-devletin yönetilmesi, hiç kuşkusuz bilimsel bilgiye olan acil ihtiyacı ortaya çıkarıyordu.

Hüseyin Orak, bu hususa ilişkin fikrini ilk olarak Yapı Sanat Enstitüsü Müdürü ve yakın dostu eğitimci Mitat Artun'a² açar. Eserin adının *Türkiye Kılavuzu* olmasına da bu düşünceler doğrultusunda birlikte karar verirler. Öncelikle kılavuzun oluşturulması için bir program tespit ederek oluşturulacak gezici gruplar için soru kâğıtları hazırlanıp bastırılır. Her il için dosyalar oluşturulur. Yerli yabancı dillerden bir kütüphane, çalışacak kişiler için ofis hazırlanır. Çalışma sistematığı bakımından da, yurdu gezecek ekipler yola çıkarılarak her ile ait her alanda yazılmış olan eserleri toplamak, bunları genel eserlerdeki bilgilerle karşılaştırmak, yabancı dillerdeki Türkiye'yi ilgilendiren eserleri Türkçeye çevirmek ve bütün bunları programa uygun hale getirerek yazmak gibi bir yöntem benimsenir. Bunları yapmak için de ihtisas sahibi yetkin kişilerden oluşan 10 kişilik bir yazı heyeti meydana getirilerek ortak çalışma yürütülmesi düşünülür. Yurdu 10 bölgeye ayırıp her bir uzman kişiye ve yanlarına alacakları yardımcıya bir bölge verilecektir. Bu kişiler bizzat bölgelere gidecekler ve yerinde tetkik yapacaklardır. Bunun için de, alanlarında saygın profesör, doçent, öğretmen zatlardan müteşekkil bir heyetle her gece toplantılar başlar. İki ay kadar süren bu toplantılardan uygulamaya ilişkin görüş ayrılıkları nedeniyle bir netice alınamaz. Kendi ifadesiyle bu kişilere yapacakları işin bir "Memleket borcu olduğunu" hatırlatması bile bu müşterek gaye etrafında birleştirmeye yetmez (Orak, 1946: 13).

Kızı Ayşe Sahavet (Orak) Özbay kendisiyle yüz yüze yapılan görüşmede bu satırların yazarına, babasının o günlerde zamanın şartlarında çok önemli ve büyük sayılabilecek bir bütçe olan 50 bin lirayı *Türkiye Kılavuzu*'nun başlangıç sermayesi olarak ayırdığını belirtmektedir. Buna ek olarak, şirketinin olduğu binada bir kat, kılavuz kitabın toplantı ve çalışmalarını gerçekleştirmek amacıyla düzenlenmiş, özel toplantı ve çalışma masaları yaptırılmıştır. Babasının çalıştıramadığı, verim alamadığı için dağıtmak durumunda kaldığı ilk ekipte yer alan isimlerin o günün en tanınmış bilim simaları olduğunu, çoğunlukla Siyasal Bilgiler Okulu'nun (A.Ü. SBF) hocalarından oluştuğunu hatırladığını belirtmiştir (Ayşe Sahavet Özbay'la görüşme: 2011).

İlk heyetin başarısızlığı Hüseyin Orak'ı pes ettirmez, tersine arkadaşı Mitat Artun'la birlikte tanınmış kişilerle çalışmaktan vazgeçerek, özellikle ve çoğunlukla Muallim Mektebi'nin (şimdiki Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi) hocalarından oluşan yeter bilgide, çalışkan, mütevazı, sebatkar bir yazı heyeti oluşturulmasına karar verirler. Bu ekiple çok uyumlu, verimli ve çalışmanın neticelendirileceği zamana kadar uzun bir dönem birlikte olur.

***Türkiye Kılavuzu* nasıl hazırlandı?**

Türkiye Kılavuzu hazırlık çalışmaları için öncelikle, bir çalışma programı yapılır. Çalışmaya katılacaklara, gidecekleri yerlerde hangi hususlara dikkat edileceği, ne tür

² Mitat Artun, eğitimcidir. 1943 yılında Maarif Vekâleti Yapı Enstitüsü Müdürlüğü görevine getirilmiş, bu görevi 1959 yılına kadar sürdürmüştür.

bilgilerin toplanacağı konusunda bir eğitim verilir ve formlar geliştirilir. Geliştirilen formları test için ilk iş olarak İçişleri Bakanlığı'nda çalışan Nuri Alpay çeşitli illere gönderirler. Nuri Alpay'ın bu ilk temas ve tecrübeleri işlerin aksamadan yürümesi için alacakları tedbirler bakımından yararlı olur.

Yaklaşık iki yıl süren çalışmalar neticesinde yayınlanan “Coğrafya, tarih, ekonomi, ticaret, tarım, kültür, sosyal ve turistik bakımlardan *Türkiye Kılavuzu*” adlı eserin birinci cildinin hazırlayıcıları olarak şu isimlere ve görevlere yer verilmiştir: Müteşebbis ve sahibi: Hüseyin Orak, Düzenleyip Yazanlar: Öğretmen Mitat Artun, Öğretmen Mustafa Nihat Özön³, Öğretmen Cevdet Alas, Öğretmen Reşat Özalp, Öğretmen Şaban Taşkın, Hüseyin Orak; Yurdu gezerek inceleme ve derlemeleri yapan: Nuri Alpay ve arkadaşları; Haritaları hazırlayanlar: Muhittin User ve Zeki Başaran, Ankara şehir planını hazırlayanlar: Hüseyin Orak, Mitat Artun, Desinatör Sabri Yetüman, Folklor kısımlarına yardım eden ve notaları veren: Ferruh Arsunar⁴, Merkez bürosunda çalışanlar: Nuri Katırcıoğlu, Enver Ener, Feyzi Adsız, Basım ve teknik düzenlemeler: Necmettin Candan, Yılmaz Orak (oğlu), olarak belirtilmiştir (Orak, 1946: 2). Bu isimlerin dışında o günlerde Eskişehir Milletvekili olan Yavuz Abadan'da⁵ çalışmalara fiilen iştirak etmiştir (Ayşe Sahavet Özbay'la görüşme: 24.06.2011).

Çalışma esnasında yerinde tetkik ve bilgi toplama yollarının dışında şu eserlerden faydalandığı kaydedilmektedir: Hayat, İslam, Meşhur Adamlar ve İstanbul Ansiklopedileri, Küçük Asya, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, La Turqie D'asie, Türkiye Coğrafyası (Faik Sabri Duran), İktisadi Türkiye (Hamit Sadi Selen), İktisadi ve İçtimai Türkiye, Türkiye Havzaları ve Anayolları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayınları,

³ Mustafa Nihat Özön, 1896 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi'ni bitirince (1923) öğretmenlik yapmaya başladı. Bu dönem, 1961'de Gazi Eğitim Enstitüsü edebiyat öğretmenliğinden emekli olana kadar, otuz sekiz yıl sürdü. Dergâh, Kalem ve Oluş dergilerinin yayımlanmasında etkin görev alan Özön'ün dil ve edebiyat alanlarındaki çalışmaları beş başlık altında toplanmaktadır. Edebiyat tarihçiliği, metin yayımları, sözlükçülük, çeviri çalışmaları, ders kitapları. Bu alanlardaki çalışmaları yaşamını kaybettiği 1980 yılına kadar yüz kadar kitapta toplanmıştır (Özön, 2017).

⁴ Ferruh Arsunar, dönemin önemli müzik ve folklor araştırmacısıdır. 1929 yılında Anadolu'ya gönderilen halk türküleri derleme heyetinde de yer almıştır. Türkülerin, oyun havalarının notaya alınmasında, bütün yurda yayılmasında Muzaffer Sarısözen ile birlikte çalışmışlardır. Köroğlu, Gaziantep Folkloru, En Güzel ve Seçme Şarkılar gibi önemli eserleri vardır. 21 Aralık 1965 yılında Ankara'da vefat etmiştir (Arsunar, 2017).

⁵ Yavuz Abadan (1905-1967), Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Heidelberg Üniversitesi'nde doktora yaptı. Yurda dönüşünde bitirdiği fakültede doçent oldu. 1942'de profesörlüğe yükseldi. 1943-1946 döneminde Eskişehir Milletvekili seçildi. Sonra Siyasal Bilgiler Okulu'nda görev aldı. Okul fakülteye dönüştürüldüğünde dekanlığa getirildi (1952). Bu görevi sırasında Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nü kurdu, genel müdürlüğünü yaptı. 27 Mayıs 1960 sonrasında 147'lerle birlikte görevinden alınan Abadan, bir süre Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde dersler verdi. Hakları geri verilince Hukuk Fakültesinde ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde görev aldı. Çalışmaları, üniversite çevrelerinde “kamu hukuku ve siyasal bilime yapmış önemli katkılar” olarak değerlendirildi. Başlıca yapıtları: Hukuk Başlangıç ve Tarihi (1935), Hukukun Gözü ile Milliyetçilik ve Halkçılık (1938), Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış (B. Savcı ile birlikte, 1959), Mustafa kemal ve Çetecilik (1964) (<http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/eskisehir/Kimdir/iz-birakan/yavuz-abadan>, Erişim: 25.02.2012).

⁵Sözcük anlamı banyo bilimi olan balneoloji, yer altı, toprak, su ve iklim kaynaklı doğal terapötik faktörlerin bilimi olarak tanımlanabilir. Doğal şifalı sular, çamurlar ve iklimsel faktörler gibi doğal terapötik kaynakları fiziksel, kimyasal, biyolojik, jeolojik, hidrolojik, ekolojik ve medikal yönden inceler. Bu nedenle fizik, kimya, biyoloji, hidroloji, jeoloji, klimatolojoloji ve tıp gibi değişik bilim dallarını bünyesinde toplayan interdisipliner bir alandır (Sağlık Bilgileri, 2010).

Büyük Türkiye, Balneoloji⁶ (Dr. Rıza Reman), Orta Yaylalar, Sıradağlar, Madenlerimiz, Güneydoğu, Asar ve Mahkukat, Kültür, Ziraat ve Ticaret İstatistikleri, İstatistik Yıllığı, DDY Nakliyat İstatistikleri, Köylerimiz ve Nüfus İstatistiği, Genel Nüfus, Hayvanlar, Meyveler ve Zeytincilik İstatistikleri, Anadolu Beylikleri, Ülkü, MTA, İktisadi Yürüyüş, Belediyeler ve Vilayetler Dergileri koleksiyonları, Turizm Kılavuzu, Halk Şairleri Antolojisi, Türk Dügünleri, İdari Taksimat, Bursa'dan Konya'ya Seyahat gibi önemli eserlerden ve Türkiye'nin muhtelif mikyasta haritalarından (kaynaklar Hüseyin Orak'ın belirttiği biçimde nakledilmiştir) (1946: 18).

Eserde halkın kullandığı dilin kullanıldığı vurgulanarak, yeni terimler ve eski tabirlerin de bu esasa göre alındığı kaydedilmiştir. İhsai malumat (sayıma ait bilgiler) hiçbir ekleme ve çıkarmaya tabi tutulmaksızın resmi kaynaklardan olduğu gibi aktarılmış, 1945 sayımı verileri ilk cildin yayımı esnasında yayınlanmamış olduğu için burada 1940 yılı sayımı verileri dikkate alınmıştır.

Türkiye Kılavuzu çalışmasının dikkat çeken bölümlerinden birisi de her il ve ilçede doktor, avukat, ebe, diş hekimi, tüccar, işadamlarının isim isim verilmesidir. Bununla Kılavuz'un yıllarca ihtiyaca cevap vermesi hedeflenmiş, hatta bu isimler belirlenirken o il veya ilçede mukim, yerleşik olup olmadıklarına bakılmıştır. Kitapta, bu ismi geçenlerden hiçbir şekilde hiçbir ücret alınmadığının da altı çizilmiştir.

İdari taksimat bakımından il, ilçe ve bucaklara kadar inilmekle birlikte köyler sayısal olarak ifade edilmiştir. Birinci ciltte Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı olmak üzere 14 il ele alınmış, bunların ilçelerine de büyüklüklerine göre değinilmiştir.

Her ille ilgili bölümün başında çalışmanın nasıl gerçekleştirildiği açıklanmış, ille ilgili saha çalışmalarını kimlerin yürüttüğü, bu kişilerin gittikleri yerlerde kimlerle görüştüğü, ayrıca ille ilgili bölüm yazılırken sahada elde edilen bilgiler dışında hangi kaynaklardan yararlanıldığı belirtilmiştir (Orak, 1946: 25).

İllerle ilgili olarak genel olarak şu başlıklar altında bilgiler verilmiştir: İl nasıl yazıldı?, İl ve ilçelere nasıl gidilir?, İlin coğrafi durumu: Arazi durumu, iklimi, suları, ziraat ve bitki durumu, hayvancılığı, yeraltı servetleri ve madenleri, sanayi, dokumacılığı, ziraat ve bitki sanayi, hayvancılık sanayi, maden sanayi, ticareti, yolları, taşıtları, nüfusu ve idari bölümü; İlin coğrafi mevkii ve tarihi: Abideleri ve eski eserleri, nüfusu, ticareti, tüccar ve işadamları, taşıtları, otelleri, lokantaları ve berberleri, kıraathaneleri ve hamamları, kültürel ve sosyal durumu, doktor ebe ve avukatları, folkloru, yetiştirdiği büyük şahsiyetler ve milletvekilleri, sağlık durumu, içme suları, şifalı suları, ışık durumu, muhabere vasıtaları, eğlence ve mesire yerleri; İlçeleri...

Fotoğraflar ve haritalar gibi malzemelerle bezenmiş *Türkiye Kılavuzu* gibi bir eserin, Cumhuriyet döneminde devlet eliyle ulus inşa etme sürecinde önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Yayımlandığı zaman, Milli Eğitim Bakanı'ndan Cumhurbaşkanı'na kadar birçok devlet adamından ve aydından aldığı övgüye değer takdiri de bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Anderson'a (1995: 182) göre, modernleşme sürecinde matbaa sayesinde yazılı iletişim imkânlarının artmasıyla oluşan yazılı kültür ortamında şekillenen kamuoyu ile bir devletin egemenlik temelini oluşturan halk topluluğunu "millet" olarak hayal etmek mümkün olmuştur. Uluslaşma

sürecinde nüfus sayımı, harita ve müze olgusunu vurgulayan Anderson, bunun devletin mülkünü, bu mülkün coğrafyasını, yönetilen insanları doğasını ve eskiliğinin meşruluğunu nasıl hayal ettiğini derinden belirlediğini ifade eder. *Türkiye Kılavuzu* isimli eser incelendiğinde; Anderson tarafından vurgulanan her üç husus ile birlikte il il birçok konuda değerli bilgiler aktarıldığı görülür. Kısacası, modern toplum yaşamı, giderek artan bir iletişim ihtiyacını, bütün yurttaşlarını belirli standartlar çerçevesinde eğitime gereğini ortaya çıkarır. Böylece modern toplumlar, bir yandan bütün halkın ortak iletişim aracı olan dilin standardını belirlerken, diğer yandan bu ve diğer standartları bütün topluma yaymanın araçları olarak eğitim gibi kurumları yaratmaya çalışır (Belge, 2011: 110-112).

Birinci cildi toplam 850 sayfa olarak basılan eser, 1750 kuruş fiyatla okuyucuya sunulur. Hüseyin Orak'ın Kızı Ayşe Sahavet Hanım'a imzaladığı nüshada belirttiği gibi, çocuklarının yurt seyahati ile başlayan bir süreç nihayete ermiştir:

Kızım Sahavet, Hayatımın ellinci yılında yazdığım aziz yurdumun bu rehberini sizden aldığım ilhamla hazırladım. Bu benim size bırakacağım mirasın en büyüğüdür. Çünkü onun içinde tüm dünyaya bedel Türk vatani vardır. Beni hatırladıkça bu eşsiz eserin içinde daima arar, bulur ve görürsün. Gözlerinden şefkatle öper, hayat yolculuğunun çetin yollarında mesut olmanı ulu Tanrı'dan dilerim (Ayşe Sahavet Özbay'la görüşme: 2011).

Burada, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişmeye başlayan; “atalardan miras kalmış topraklar”, “kendileri için kan dökülmüş topraklar” gibi deyişler temeline şekillenen bir “vatan fikri” nin Orak'ın düşüncesinde önemli bir yer işgal ettiğini anlıyoruz. 1860-1870 yıllarında Namık Kemal tarafından güçlü bir şekilde dile getirilen vatan fikri, Jön Türk kuşağını da besleyerek 20. yüzyılın başında İmparatorluğun yönetici sınıfı ve seçkinlerinde “devlet vatanseverliği” ve “Türk milliyetçiliği” şeklinde billurlaşan temel iki kavrama ve ideolojik akıma hayat verdi (Georgeon, 2006: 16-17). Devleti, vatani korumak ve gerektiğinde kurtarmak duygusu ve düşüncesi, Osmanlı seçkinleri kadar cumhuriyet seçkinlerinde de oldukça baskın bir duygu ve düşüncedir. Resmi ideoloji, toplumun üyelerinin milli birlik içinde, ülke bütünlüğünü ve bölünmezliğini savunmasını ve bu yönde davranmasını ister (Ünsal, 1998: 20). Cumhuriyet'in kurucu kadrosunu ve yetişmekte olan kuşağı derinden etkileyen böyle bir duygu ve düşüncenin güçlü etkilerini, bizzat Orak'ın şahsında da müşahede ediyoruz.

Kitap çıktığı andan itibaren özellikle ülke yönetiminde bulunanlardan ve üniversite, milli eğitim çevrelerinden, medyadan çok olumlu tepkiler almıştır. Cumhurbaşkanı (Milli Şef) İsmet İnönü, çalışmaya ilişkin Hüseyin Orak'a gönderdiği kutlama mesajında: “Türkiye Kılavuzu, sebatlı çalışmanın kıymetli bir mahsulüdür. Cemiyetimizin her katı için faydalı ve her kitaplığımızın başlıca eserlerinden biri olacaktır” (TK Broşür, 1496) demiştir.

Çalışmanın en başından beri takip eden Maarif Vekili Hasan Ali Yücel de bir yazı ile kamuoyuna kitabın önemini anlatmak ister ve şu cümleleri yazar:

Memleketimizi içte ve dışta tanıtabilecek eserlere ihtiyacımız büyüktür. Yurdumuzun tabiat güzelliklerini, tarih yadigarlarını, ürünlerini, ekonomik ve kültürel durumunu aydınlatan ve her meslekten insanı ilgilendirecek olan böyle bir kılavuzu çok bekledik. Hüseyin Orak'ın teşebbüsü ile vücuda gelen Türkiye Kılavuzu, bu ihtiyacımızı karşılamakta ve bekleyişimizin boşa olmadığını göstermektedir. Türkiye Kılavuzu ticaretle uğraşan ve yaşama konusu tabii olarak kar ve menfaat olan bir yurttaşın kazançlarını memleket sevgisi ile memleket yoluna vermesinin çok kıymetli bir örneğidir. “Her şey gibi para da memleket içindir” düşüncesinin bir hayal olmadığına Hüseyin Orak unutulmayacak bir misal

vermiştir. Büyük emekle hazırlanmış bu eserin meziyetleri ve faydaları, kolayca tashih edilebilecek kusurlarını karşılayacak değerdedir. Fertçe ve devletçe bu hayırlı, hatta cüretli teşebbüsü desteklemenin bir vazife olduğu kanaatindeyim. Müteşebbisini ve çalışma arkadaşlarını takdirle karşılarım. Memleket irfanı adına kendilerine bütün yüreğimle teşekkür ederim” (Türkiye Kılavuzu Hakkında Broşür, 1946: 1).

Kitapla ilgili olarak, TBMM Başkanı M. Abdülhalık Renda, CHP Genel Sekreteri N. Kansu, Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Eskişehir Milletvekili Yavuz Abadan gibi siyaset adamlarının yanı sıra Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Ali Fuat Başgil, İ. Alaaddin Gövsa gibi kamuoyunca bilinen bilim adamı ve yazarlar da övgü dolu ifadeler kullanırlar (Türkiye Kılavuzu Hakkında Broşür, 1946). Ulus Gazetesi, “Çok Faydalı Bir Eser” başlıklı uzun bir değerlendirme yazısı yayınlamakla, Kılavuz’un neden yayımlandığını ve hangi amaçlara hizmet edeceğini aktarmıştır (20.03.1946). Son Telgraf Gazetesi’nde Reşad Feyzi Yüzüncü, eseri okuyucularına eseri anlatırken şu cümleleri kurmaktadır: “... Ağrı vilayetine dair bu memlekette kaç kişi ne bilir? Türkiye Kılavuzu adlı eserde, Ağrı vilayetindeki halk türküsüne, bu türkünün şivesine, notasına kadar her şeyi bulabilirsiniz. Yolunuz Ağrı’ya mı düştü, hangi otelde kalacaksınız? Otellerin sayısına ve ismine kadar bu cilt içinde mevcuttur. Esere ilave edilmiş harita ve krokiler harikadır. ...” (27.03.1946). Türk Dili Gazetesi’nde Vehbi Evinç “Mühim Bir Eser” başlıklı yazısında eser üzenine övücü cümleler kurarken, her Türk aydınının ve tüccarının bu eseri almasını önerir (28.03.1946). Ankara Gazetesi’nde “Başkentin Kılavuzu” başlıklı makalede, Ankara bölümüne dikkat çekilerek çalışma takdirle karşılanmıştır (30.03.1946). Aydın Gazetesi’nde de “Türkiye Kılavuzu” başlıklı yazıyla eserin önemi üzerine uzun uzun durulmuş; “Gezmek görmek muhakkak ki okumak yazmak kadar faydalı bir iştir. Evvelce seyahatin zevki meşakkatidir (*meşakkat: sıkıntı*) diyorlardı, bugün gezinin sırrı kılavuzdadır, diyorlar” cümlesiyle esere dikkat çekilmektedir (30.06.1946). Esere zamanın önemli yazarlarının ilgisini köşelerindeki övücü yazılardan takip mümkündür. Akşam Gazetesi’nde Va-Nu (31.03.1946), Sonposta’da İsmet Hulusi İmset (31.03.1946), Burhan Cahit (03.04.1946), Mithat Cemal Kuntay (03.03.1946), Pazar Gazetesi’nde Aygün (01.04.1946), Cumhuriyet’te Abidin Daver (2.04.1946), Yeniçağ Mecmuası’nda Orhan Seyfi Orhon (06.04.1946), Türk Yolu Gazetesi’nde Cevdet Baykal (12.04.1946), Ülkü Dergisi’nde Ali Gündüz (16.04.1946) bu eserin önemi üzerine çok takdir edici yazılar kaleme almışlardır. Ancak Vakit Gazetesi’nde Hakkı Süha Gezgin’in kitaba ve hazırlayıcısına övgüsü çok dikkat çekicidir. Gezgin, daha önce hiç bilmediği, tanımadığı bu garip işadaminin çalışmasını “Gayret Himalayası” olarak niteler (30.04.1946).

Her kesimden olumlu, övgü ve takdir dolu desteğe rağmen *Türkiye Kılavuzu*’nun birinci cildi halkta ilgi görmez. Hüseyin Orak için maddi sıkıntılar bu aşamadan sonra aşılmaz olur. İşyerleri, fabrikaları, evi ipoteklidir. Kitaptan dolayı büyük bir borç yükü altına girmiştir. Resmi kurumlar satın alınması için genelgeler yayınlamalarına rağmen kendileri tahsisatları olmadığı gerekçesiyle kitaptan doğrudan alıma gitmemişler; 1750 kuruluşluk fiyat da o günün şartlarında halk tarafından çok bulunmuştur.

İşe bir vatan borcu olarak başlayan, ciddi bir sosyal sorumluluk anlayışı içinde hareket eden, karşılığında büyük bir eser oluşturan Hüseyin Orak, borçlarının altından kalkamaz hale gelir. Kamuoyunun bu derin ilgisizliğine karşı tepkisini elindeki tüm kitapları ve yayınlanacak ciltlerin dokümanlarını, taslaklarını sahibi olduğu Ankara Dikmen Keklikpınarı’ndaki kireç ocaklarında yakarak gösterir (Ayşe Sahavet Özbay’la görüşme: 2011). Evini satar, işyerlerini satar, tasfiye eder, kadim dostlarının da kısmi yardımlarıyla hayatını sürdürmeye uğraşır. Ancak iş hayatından kaynaklanan sorunları

ailevi durumuna da etki eder. Eşinden ayrılır, sonraki yıllarda yeniden ticari hayatını canlandırmaya uğraşır, çok başarılı olamaz. Hayata asker olarak başlamış olmak, değişik dönemlerde askeri vazifeler ifa etmek ilerleyen yaşında işe yarar, kendisine Milli Savunma Bakanlığı'nca bir miktar gazi emekli-malül aylığı bağlanır. Büyüyüp iş güç sahibi olan çocuklarının da katkılarıyla yaşamını sürdürür ve 1968 yılında vefat ettiğinde askeri törenle, Ankara Cebeci Askeri Şehitliği'nde toprağa verilir (Ayşe Sahavet Özbay'la görüşme: 2011).

Türkiye Kılavuzu içinde Bolu ili

Türkiye Kılavuzu'nun 643. sayfasından 695. sayfasına kadar olan bölümü Bolu iline ayrılmıştır.

Bölümün nasıl yazıldığının anlatıldığı kısımda, ile bir ekip gönderildiği, bu ekibin il merkezi, ilçe ve bucakları gezerek incelemelerde bulunduğu, bilgi topladığı, ayrıca Bolu iline dair yazılan genel eserleri derlediği, Halkevleri yayınlarından istifade edildiği ve pek çok önemli isimle görüşmeler yapıldığı belirtilmiştir. Görüşülen bu isimler yine kitapta tek tek sıralanmaktadır ki, en başta Bolu Vali Vekili ve Emniyet Müdürü Zeki Demiroğlu olmak üzere, Belediye Başkanı Reşat Aker, Defterdar Galip Aktuğ, Sağlık Müdürü Nedim Gözen, Orman İşletme Müdürü Sıtkı Kıvçak, Milli Eğitim Müdürü Bedri Altıncan, keza diğer pek o zamanın önemli görevlerde bulunan isimleri, aynı şekilde ilçelerde ve bucaklarda da yine zamanın mühim isimleri sayılmaktadır. Bu isimler arasında siyaset ve bürokraside yer alanların yanı sıra esnaf ve tüccardan önde gelenler de yer almaktadır (Orak, 1946: 617).

Kılavuzda ile ülkenin diğer yörelerinden Bolu iline ulaşımın nasıl olacağı da anlatılmaktadır. Buna göre, şehre İstanbul, İzmit, Eskişehir gibi batı illerinden Adapazarı yoluyla; Kastamonu ve Çankırı'dan Irmak- Filyos demiryolu üzerindeki İsmet Paşa İstasyonu'ndan gidilebilir. Orta Anadolu Bölgesi'ndeki illerden yukarıda zikredilen yollardan gidilebileceği gibi, Ankara'ya kadar trenle, daha sonra Kızılcahamam ve Gerede'den geçen şose vasıtasıyla gitmek mümkündür. Bu konu daha geniş olarak yollar kısmında ayrıca anlatılmıştır. Bugün, tüm şehirlerin birbirine bağlandığı, ülke trafiğinin can damarı durumundaki Bolu geçişleri o zamanlar birer düşünceden ibaret idi. Ülkenin tam orta yerindeki Bolu'ya ulaşım her mevsimde çok sınırlı ve zor şartlarda gerçekleştiriliyordu.

Ülkemiz genelinde karayolu ve demiryolu ağındaki gelişmeyi, Osmanlı'dan başlayarak Cumhuriyet döneminde de devam eden modernleşme ve kalkınma hamleleri çerçevesinde sürdürülen ulaşım politikalarının bir parçası olarak görmek gerekir. Özellikle 1850'den sonra, demiryollarının yapılması ve bir karayolu ağının oluşturulması, ulaşım ve iletişim imkânlarını artırarak Osmanlı toplumunda yaşanmakta olan değişime yeni bir boyut ve hız katmıştır. Bu sayede yalnızca kıyı kesimlerinde değil, aynı zamanda iç bölgelerde de kentleşme oranları yükselmeye başlamıştır. Başlangıçta tarım sektöründe başlayan değişim, zamanla diğer sektörlerde de yayılmıştır (Karpas, 2006: 455).

Ulaşım imkânları açısından, toplumsal değişim sürecinde Bolu'ya bakıldığında; bir kentin sosyo-kültürel bakımdan dönüşümünde ulaşım ağının önemli bir oynadığını kaydetmek gereklidir. Osmanlı İmparatorluğu, 18. ve 19. yüzyılların değişim ve dönüşümlerinden geçerken Osmanlı ekonomisi ve piyasaları esas olarak liman kentlerinden iç kesimlere doğru kollara ayrılan yol ağlarıyla Avrupa piyasalarına

bağlanarak onların etkisi altına girdi (Kasaba, 1998: 16). Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ya da Avrupa merkezli modernleşme projesine çevreselleşerek eklenmesi, Osmanlı ekonomik ve toplumsal yapısında yol açtığı değişmeye paralel olarak kentlerde de bir değişim yaratıyordu. Özellikle önemli kentlerde değişen ticaret biçimi ve kentlerin değişen dış bağlantıları, şehirlerde geleneksel merkez dışında yeni bir modern merkezin doğmasına neden oluyordu. Şehir içi ilişkilerin yaya olarak kurulması terk ediliyor, bağlantıları bundan böyle araba ve tramvay gibi toplu taşıma araçları sağlıyordu. Bu da şehir nüfusundaki artışlara bağlı olarak yeni alanların iskâna açılması anlamına geliyordu (Tekeli, 1998: 142-146).

Çalışmada Bolu ilinin ve ilçelerinin coğrafi yapısı, arazi durumu, iklimi, suları, hayvancılığı, yeraltı servetleri ve madenleri, sanayi üzerinde durulmaktadır. Coğrafi durumu belirtilirken, komşu olduğu iller belirtilir ve yüz ölçümü 11.140 kilometre kare olarak kaydedilir. Günümüzde ise bu yüzölçümü Düzce'nin ayrı bir il olması ve Akçakoca'nın da Düzce iline bağlanması ile birlikte yapılan yeni idari taksimatla azalmış; 8.458 kilometre kareye düşmüştür. O günün idari taksimatı içinde ilin merkez ilçe ile birlikte altı ilçesi bulunmaktadır: Akçakoca, Düzce ve Gerede, Mudurnu, Göynük. Günümüzde Bolu ilinin ilçeleri olarak Bolu merkez, Dörtdivan, Gerede, Göynük, Mudurnu, Seben, Kıbrısçık, Mengen, Yeniçağa bulunmaktadır.

İlin arazi durumu, iklimi, suları gölleri ve bataklıklarına da yer verilen çalışmada, ziraat ve bitki yapısı da ele alınmaktadır. İlin arazisinin %46'sının çeşitli ağaç ve fundalıklar ve % 24'ünün mera ve yaylaların teşkil ettiğinin belirtildiği çalışmada, çok değişik ağaç cinslerinin bulunduğuna dikkat çekilir. Ekilen toprakların 124 bin hektarı bulduğu, bu arazilerden yıllık ortalama 133 bin ton ürün alındığı; bu ürünlerin %91'ini hububat, %4'ünü sınavi bitkiler, %5'ini de baklagillerin oluşturduğu ifade edilmektedir. Hububatın içinde ağırlık ise buğdaydır. Merkez ve Gerede ilçelerinde ise ağırlıklı mısır ekimi yapılmaktadır ve üretim yıllık 30 bin tonu bulmaktadır. Sınavi bitkilerin toplamı 6 bin ton olarak ifade edilirken bunun yarısının patates, diğer yarısını ağırlıklı tütün ve az miktarda keten, kenevir, pancar gibi ürünlerin oluşturduğu kaydedilmektedir (1946: 651-652).

Hayvancılık bahsinde ise, ilin gözleme adı verilen geniş yayla, çayır ve meralarında küçük ve büyükbaş hayvanların çok iyi yetiştirildiği, ilde vergiye tabi 580 bin civarında her cins hayvan bulunduğu⁷, bunların %66'sını küçükbaş, %27'sini büyükbaş ve %7'sini de diğer cins hayvanların teşkil ettiği belirtilmektedir. Yine kümes hayvanlarına Bolu'da büyük önem verildiği, tavuk ve kaz yetiştirildiği bunların Ankara ve İstanbul'a pazarlandığı; vahşi hayvan olarak bilhassa domuzun bol olduğu, av

⁷ 1839 Sayılı Hayvanlar Vergisi: Türkiye'de 1931 yılına kadar "ağnam", bu yıldan sonra "hayvanlar vergisi" adıyla alınan vergi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devreden eski bir vergidir. Hayvan başına sabit olarak alınır. Diğer bir ifade ile "maktu vergi" idi. Ayrıca hayvan başına alındığı için "baş vergisi" idi. Dolayısıyla maktu vergilerle baş vergilerinin özelliklerini de taşıyordu. Vergi idaresi açısından tarih ve tahsili kolay bir vergi olarak görülüyordu. Ancak, özellikle 1940 yılına kadar, yükünün ağır olması ve hayvancılığın gelişmesini önlemesi nedeniyle oldukça itiraz edilen bir vergi olmuştur. Hayvanlar vergisi 1926 yılına kadar küçükbaş hayvanlardan alınmaktaydı. Bu yıldan sonra kapsamı genişletilerek büyükbaş hayvanlardan da alınmaya başlandı. Önemli bir mali boşluk yaratacağı hesaplandığından uzun süre kaldırılmayan hayvanlar vergisi, ancak 1951 yılında kalkmıştır. Vergi gelirleri içindeki payı, hayvanlar vergisinin 1941 yılına kadar gerçekten de önemli bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir: Bu tarihe kadar genel bütçe gelirleri içerisinde %5 ve %8, vergi hasılatı içerisinde %7 ile %11 arasında payı olmuştur (http://www.turkcebilgi.com/hayvanlar_vergisi). Anılan kanun metni için bkz: Hayvanlar Vergisi Kanunu).

hayvanları olarak tavşan, ayı, kurt, tilki ve sansarın çok olduğu kaydedilmektedir. Bolu'da bal üretiminin de yıllık 100 tonu bulunduğu, balının beyaza yakın rengi ve nefasetiyle önemli olduğu kaydedilmiştir. İlin Karadeniz'e kıyısı olmakla birlikte halkın denize tamamen yabancı olduğu, Akçakoca civarında balık tutulmakla birlikte bunun ekonomik bir kıymetinin olmadığı yazılmaktadır (Orak, 1946: 652).

Yer altı servetleri ve madenleri bakımından ilin çok zengin olduğunu ancak merkez ilçeye 20 kilometre mesafedeki Mehmet Vasfi Nuhoğlu'na ait linyit madeni dışındakilerin henüz işletilemediğini buranın yıllık üretiminin de 200 ton kadar olduğunu ve resmi daireler ve bazı evlerin ihtiyacında kullanıldığını aktarır. MTA'nın araştırmalar yaptığını mühim rezervler bulunduğunu ayrıca, il içinde pek çok yerde bakır, arsenik, boksit, manganez, persit gibi maden kaynaklarının bulunmakla birlikte işletmeye değer bulunmadığını belirtir.

İlin sanayii yapısı hakkında da bilgi aktarılırken; kayda değer bir sanayi olmadığı, orman ürünleri ticareti olmakla birlikte bunları işleyen fabrikaların yetersizliği belirtilir. Ormanlardan elde edilen tomrukların bir kısmının fabrikalarda çoğunluğunun ise kol bıçıklarında işlendiği; bunun dışında birkaç un fabrikası ve zirai aletlerin tamiri ile meşgul birkaç atölyenin bulunduğu kaydedilmektedir. Gerede bölgesi ormanlarından elde edilen tomrukların miktarı ise 21 bin metre küp olarak belirtilmiştir (Orak, 1946: 653). Dokumacılık ise eski bir gelenek olarak devam etmekte; il merkezi ve ilçelerdeki köylerde 15 bini aşan el tezgâhı bulunmaktadır. Gerede köylerinde diğer bölgelere nazaran daha fazla tezgâh bulunmakta ve Ekonomi Bakanlığı tarafından bölgeye ayrıca otomatik tezgâh da dağıtılmış olup, genel olarak bez, çarşaf, şalvar, heybe, kilim, çuval vs. dokumalar il ihtiyacının da üzerinde dokunarak başka bölgelere de sevk edilmektedir, bilgisi aktarılmaktadır. Keza ilde hayvancılık sanayi gelişmemiştir, ürünler genel olarak ham olarak dışarıya gönderilmektedir.

Bolu ilinin ticareti sadece il merkezinde toplanmamıştır. Her ilçede demiryolu veya iskeleler üzerinden yakın çevreye ürünler gönderilmektedir. Kereste ve diğer orman ürünleri, tütün, tiftik, kümes hayvanları, yumurta, ham deri vb. ürünler üretildikleri yerlerden yakınlardaki illere veya toplama merkezlerine yollanmaktadır. Gerede orman mahsulleri önemli ölçüde Ankara'ya sevk edilmektedir. Merkez ilçe ve Düzce orman mahsulleri ise Adapazarı yönüne, tütün pazarı Düzce ilçesi olup buradan Adapazarı yolu ile satılmaktadır. Fındık ve kestane istihali Akçakoca'da toplanmakta ve buradan motor ve diğer vasıtalarla gönderilmektedir. Eski çağlardan beri Bolu'nun Karadeniz limanlarıyla ticari münasebetlerinin bulunduğu ve yakın devirlere kadar ürünlerin kısmen Düzce üzerinden Karadeniz kıyısındaki Akçakoca'ya sevk edildiği ancak yakın dönemlerden itibaren Adapazarı tren istasyonuna doğru bir kaymanın olduğu nakledilmektedir (Orak, 1946: 656). Bolu'nun yurt içi ihracat maddelerinin başında ise kereste ve diğer orman mamullerinin geldiği belirtilmektedir. Bunun dışında hayvan mahsulleri, patates, kümes hayvanları, fındık ve kestane sayılmaktadır.

Bolu ilinin o günlerdeki ulaşım şartları da kitapta ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yüzyıllar boyu Anadolu'nun en işlek güzergâhlarından birisi üzerinde kısmen İstanbul'dan, kısmen Ankara'ya hatta doğuya giden ve oradan gelen kervanların menzili olan Bolu'nun il içinde çeşitli yönlere ulaşan 1000 km kadar yol şebekesi olduğu, ilde o zaman için bir demiryolu istasyonu ve şebekesi bulunmadığı, doğuda Çankırı-Zonguldak demiryolu üzerindeki İsmet Paşa, batıda Adapazarı İstasyonlarının Bolu'ya en yakın istasyonlar olduğu belirtilir.

Yine ayrıntılı bir şekilde Bolu iline nasıl ulaşılacağı da anlatılmaktadır. Buna göre o yıllarda Bolu'ya ulaşmak için Kastamonu ve Çankırı gibi illerden İsmet Paşa istasyonu, İstanbul, İzmit, Eskişehir, Kütahya illerinden ise Adapazarı istasyonuna kadar trenle, kalan bölüme ise kara yolu ile ulaşılacağı; Doğu Anadolu bölgelerinden ise Ankara'ya kadar trenle, buradan itibaren karayolu ile gitmek imkânı olduğu belirtilir. İsmet Paşa istasyonundan Bolu'ya 93 kilometre, Adapazarı İstasyonu'ndan itibaren 127 kilometrelik bir kara yolu olduğu, keza Bolu'nun yakın istasyonu olan Adapazarı'ndan İzmit demiryoluna 49, Haydarpaşa'ya 141, Eskişehir'e 191 kilometre mesafe bulunduğu da aktarılmaktadır. Kitapta yolların durumu, uzunlukları, il ve ilçelere çeşitli yönlerden ulaşım bir turistin veya tüccarın en pratik şekilde kullanabileceği şekilde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

İldeki taşıtların durumu da ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Buna göre ilde tenezzüh otomobilleri, otobüs, kamyon, yaylı ve dört tekerlekli arabalar vardır. Adapazarı – Bolu arasında tren saatlerinde hazır bulunan otobüslerin yolcuları Bolu'ya kadar ulaştırdıkları, İsmet Paşa istasyonunda da yine tren seferleri saatlerinde hazır bulunan kamyonlar ve arabalar olduğu, Bolu-Gerede-Kızılcahamam-Ankara arasında haftanın belirli günlerinde posta otomobilleri çalıştığı, ilçelere ise il merkezinden temin edilen tenezzüh otomobilleri⁸ ile gidilebileceği gibi ayrıca yaylı araçlarla da ulaşımın mümkün olduğu belirtilmektedir. Bunların dışında çok sayıda manda ve öküz arabalarıyla, kağnı ve hayvanlardan nakliye amacıyla yararlanıldığı ifade edilmekte, Akçakoca limanına bağlı olarak 30 kadar 10-30 tonluk kapasiteli motor ve yelkenlilerin bulunduğu, bunlarla Zonguldak, Ereğli, İstanbul'a kereste, mahrukat, meyve gibi yüklerin taşınabildiği, ayrıca Melen Suyundan da kereste nakliyatında faydalandığı aktarılmaktadır.

Nüfusu ve idari bölümlenmeye ilişkin bilgiler de şu şekildedir: 1940 yılı sayımına göre 117.898 erkek, 139.490 kadın olmak üzere toplam 257.393 nüfusu vardır. İlin merkez ilçe dâhil altı ilçesi, 6 bucağı ve 743 köyü bulunmaktadır. O zamanlar Gerede'ye bağlı bir bucak olan Mengen'in erkek ahalisinin çok iyi ahçılar olduğu ve Türkiye'nin her tarafında çalıştıkları da kaydedilmektedir.

Çalışmada, Bolu'nun tarihi ve coğrafi mevkii üzerinde de durulmakta, eski eserleri sıralanmaktadır. Ticari hayat üzerine bilgiler verilmekte, önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi ağırlıklı orman ürünleri ve küçük esnafın yaptığı üretime ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. O zamanın Bolu'sunda önde gelen tüccar ve işadamları ve bunların işkolları da yine tek tek sıralanmaktadır. Bu sayılan isimler arasında İzzet Baysal adı da vardır ve inşaat müteahhidi olarak belirtilmiştir.

Eserde, Bolu'da konaklama imkânları da ele alınmıştır. En başta belediye tarafından yaptırılan ve işletilen 16 yataklı Belediye Oteli, 25 yataklı Abant, 15 yataklı Gerede ve 20 yataklı Süreyya otellerinin iyi durumda olduklarının altı çizilmektedir. Bunların dışında Nuri Aka idaresinde 15 yataklı Çukurhan, Ahmet Bulut'un idaresinde 5 yataklı Yenihan, yataksız Şermet Hanı ve diğer 5 kadar hanın Bolu'ya gelenlere hizmet verdiği eklenmektedir. Şehrin lokantaları da yine tek tek zikredilmekte; Belediye Oteli'nin altındaki Haşim Kalaycı'ya ait lokanta ile Şükrü Arıcağ idaresindeki Lezzet lokantalarının en başta geldiği kaydedilmektedir. Bunların dışında 8 aşçı dükkânı, kebabçı ve köftecilerin bulunduğu da belirtilmektedir. Kitapta, şehrin tavsiye edilebilir berberleri sayılmaktadır. Buna göre Mithat Üstündağ'ın Neş'e, Süleyman Akçar'ın Sevim, Abdullah Karabine'nin Bizim Traş, Kazım Ünal ve Şeref Özbay'ın Traş berber

⁸ Gezinti otomobilleri, hususi otomobil.

salonları okuyucuya önerilmektedir. Bolu'nun en iyi durumdaki ve önemli kiraathaneleri de şöyle belirtilmektedir: Durmuş İyigün tarafından işletilen Belediye oteli altındaki kiraathane, Kerim Keskin idaresindeki Yeşil Abad, Kadir Turan'ın işlettiği Safa kiraathaneleri. Şehrin üç hamamının olduğu son depremle ikisinin zarar görmeye birlikte hizmet verdikleri, üçünün de kadınlar ve erkekler kısımlarının ayrı ayrı olduğu zikredilmektedir (Orak, 1946: 662-664).

Şehrin kültürel ve sosyal durumu ile ilgili bilgilerin de yer aldığı çalışmada, karma bir ortaokul, bir orta sanat okulu, yatılı ve yatısız öğrencileri bulunan bir orta orman okulu, Akşam Sanat okulu kısmı da bulunan bir Kız Enstitüsü, 2 ilkokul ve bunlara ek olarak hepsi de cumhuriyet döneminde yapılmış olan merkez ilçenin köylerinde 90 ilkokul bulunduğu belirtilmektedir. Şehirde çok kıymetli 4 bin kadar kitap bulunan ve halkın istifadesine açık, her türlü yayının muntazam geldiği Milli Eğitim ve Halkevi Kütüphanelerinin bulunduğu, bunların dışında ortaokul ve orman okullarının da zengin kütüphanelerinin olduğu aktarılır. Bolu'da o yıllarda haftalık Bolu Gazetesi ve Halkevi tarafından ayda bir yayınlanan Abat adında bir dergi çıktığı da yine bu kitapta zikredilirken; biri kamuya, diğeri Nazire Şendil adlı şahsa ait iki basımevi bulunduğu, ikincinin küçük çaplı ve pedallı olduğu, keza kitapseverlerin ihtiyaçlarını temin için şehirde Zehra Erzincan'a ait Zafer, Vahap Uzunöz'e ait Kürberk, Sabri Bandokçuoğlu'na ait kitapçı dükkânlarının bulunduğu da aktarılır. Kızılay, Çocuk Esirgeme, Hava ve Yardım Sevenler Kurumlarının birer şubelerinin mevcut olduğu, ayrıca spor hayatının çok ileri olduğu bilhassa kayak sporunda büyük ilerleme sağlandığı, Abat Gölü kenarında ve Gere de Esentepe mevkiilerinde Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kayak merkezleri olduğu, ayrıca Orman Okulu'nun spor tesislerinin bulunduğu belirtilmektedir (Orak, 1946: 664-665).

İlde bulunan doktor, avukat gibi önemli ve ihtiyaç duyulabilecek bilgiler de aktarılmaktadır. İlde serbest çalışan doktor olmadığı, hastane ve resmi sağlık müesseselerinde ihtisas sahibi doktorların olduğu, serbest çalışan dış hekimleri Ahmet Arıkan, Tevfik Atay ve Dişçi Refik Onuk zikredilirken, avukatlar olarak Cemil Özbilen, İrfan Ulusan, Latif Erdoğan, Bilimsen ile davavekilleri İsmail Hakkı Gülen, Ali Rıza Gökçesu, Seyfettin Karageyik isimleri zikredilmektedir (Orak, 1946: 665).

Türkiye Kılavuzu adlı çalışmanın en önemli yönlerinden birisi de illerin folkloruna dair bilgiler aktarmasıdır. Folklor kısmı ülkenin önde gelen araştırmacılarından Ferruh Aksunar tarafından hazırlanmıştır. Bu bakımdan da ayrıca değer taşımaktadır. Bolu kısmı folklor bilgileri yönüyle de değerlidir. Bolu'nun mahalli kadın ve erkek kıyafetlerinin çok orijinal olduğu, artık kıyafet balolarında görülebilen bu kostümlerde kadınların işlemeli şalvar üzerine libade ve başlarına da dört tarafı kendileri tarafından işlenmiş örtüler örttüklerini; erkeklerin lata, potur ve çuhadan sıkma şalvar biçimi don giydiklerini, ilde düğünlerin çok eğlenceli olduğunu, bilhassa köy düğünlerinde davul ve zurna çalındığını, kafilenin önünde çengilerin oynadığını aktarır. Halk şairleri tarafından bestelenen pek çok şarkının düğünlerde hep bir ağızdan okunduğu, kına gecesinde gelinin eve gelen misafirlerle birlikte sağ yanına bir kız, soluna taze bir gelin alınarak kibleye karşı sedir üzerine oturtularak kınasının yakıldığı, kına türküsü sonrası kına duasının okunduğu bilgileri de yine burada anlatılmaktadır. Kitapta Bolu kültürünün önemli bir ismi Köroğlu adına yazılan türkü de aktarılmaktadır:

Benden selam söyle Bolu beyine/ Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır/ At kişnemesinden kargı sesinden/ Dağlar seda verip seslenmelidir.

Asker geldi sıra sıra dizildi/ Alnımıza kara yazı yazıldı/ Delikli demir icat oldu mertlik bozuldu/ Eğri kılıç kınında paslanmalıdır.
Köroğlu düşer mi acep şanımdan/ Çoğunu ayırır er meydanından/ Kırat köpüğünden düşman kanından/ Çevrem dolup şalvar ıslanmalıdır.

Yine kitapta notalarıyla birlikte aktarılan bir diğer türkü de öşürcü haksızlıklarına tahammül edemeyerek dağa çıkan ve halkın sevgilisi haline gelen Ali Efe Türküsü de aktarılır:

Çatal çama kurşun attım geçmedi/ Ali Efe ayran verdim içmedi/ Öşürcü Yakup elime de geçmedi/ Teke pıçak tırpan gibi biçmedi.
Tüfengimin kundağı da gümüştür/ Benim arzum düşmanlarla döğüştür/ Korkakların umutları sönmüştür/ Durak yerim Bolu Dağı Bünüştür.
Kova kova çapulama kum dolu/ Silahlarım senin için dün doldu/ Öşürcü Yakup köpek gibi kovuldu/ Hep düşmanlar dumanlarla boğuldu (Orak, 1946: 665-666).

Kitapta, şehrin yetiştirdiği önemli şahsiyetlere de değinilir. Ülkemizde pek çok şehrimizin benimsediği Yunus Emre'nin Bolu'da da derin izlerine rastlandığı, Bolulu ihtiyar kadınların Yunus Emre Divanını içli bir ahenkle mukaddes bir kitap gibi okudukları ve ellerinden hiç düşürmedikleri keza doğduğu ve öldüğü yer konusunda da açıklık olmadığı bununla birlikte ilde Yunuslar adlı bir köy ve köylüllerce ziyaret edilen bir Yunus Emre mezarı bulunduğu bilgisi aktarılır. Âşık Dertli'de Gerede ilçesinin Şahneler Köyünde doğmuştur. Asıl adı İbrahim Lütfi olan şair, Bayraktar Ali Ağa'nın oğludur. Çocukluğunda sürülerini güderken tahta parçasına bağladığı atkuyruğunu saz gibi çalarak vakit geçirmiş; babasının ölümü sonrasında sazını alıp Konya ve Mısır'a kadar gitmiş, biniciliği ve okçuluğu ile de Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın dikkatini çekmiş Saray'da kahveci yamağı olarak çalışmıştır. Yurda dönmüş, Haymanalı Alişan Bey'in himayesinde Ankara'da 1846 yılında ömrünü tamamlamış ve Onun için de şiirle söylemiştir: "Dertli her yerde eğlenmez amma neylesin/ Lütfü çok, ihsanı çok bir Alişan eğler beni".

Bolu bahsinde adı zikredilen bir diğer önemli isim de İzzet Paşa'dır. İki defa sadrazamlık yapmıştır. Yine önemli bir isim de Bolulu Mustafa Efendi'dir. Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği yapmış, şeyhülislam olmuştur. Kuşkusuz ki Bolu deyince akla gelen en önemli isin Köroğlu'dur. Zalime karşı isyanın en önemli ismi olarak akla gelen Köroğlu'nun da hakkında aydınlatıcı bilgi olmayan, gerçek mi, hayali mi olduğu bilinmeyen bir kahraman olduğu, ancak hikâyesinin konusunu Bolu havalisindeki bir derebeyinin 16 - 17. yüzyıllarda ahırında çalışan uşaklardan birinin gözlerine kızgın mil çektirip lagar bir ata bindirip yola atmasıyla ve bu adamın tesadüfen köyünü bulup 15 yaşındaki oğlundan gözlerinin intikamını almasını istemesinden aldığı; Bolu'da olduğu gibi Tokat ve Sivas arasında da Köroğlu adını taşıyan yaylalar, mevkiiler, çeşmeler bulunduğunu belirtir.

Kitapta, o günlerde ili temsil eden milletvekillerinin isimleri şehrin önemli simaları arasında kaydedilmiştir: Korg. Abdullah Alpdoğan, Cemil Özçağlar, Celal Sait Siren, Hasan Şükrü Adal, Hasan Cemil Çambel, Hıfzırrahman Raşit Öymen, Dr. Zihni Ülgen (Orak, 1946: 667-669).

Kitapta ilin sağlık şartları ile ilgili de bilgilere yer verilmektedir. Bolu'nun havasının sağlamlığı, halkın sağlıklı ve neşeli olmasını sağlamaktadır, denilmekte; şehirde dâhili ve harici hastalıkların tedavisi için 50 yataklı bir hastane bulunduğu, Efteni ve Melen suyu kenarında bataklıklar bulunduğu için buraların ıslahı ile sıtma menbaı olmasının önüne geçilmeye çalışıldığı, şehirde Hilmi Tekmen'in Halk Eczanesi ve Emin Taşman'ın Sağlık Eczanesi'nin olduğu, şehrin büyük kısmında kanalizasyon

tesisatı olup kalan kısımlara da yapılmaya çalışıldığı, Belediye mezbahasının yeniden yapılmaya başlandığı, modern itfaiye teşkilatı, şehrin değişik yerlerinde 35'er tonluk yangın söndürme amaçlı havuzlar, parklar, caddeler, çocuk bahçeleri, asri mezarlık, otel, gazino, sinema yapan Belediye'nin çok iyi çalıştığı bilgileri aktarılmaktadır (Orak, 1946: 669).

İçme sularının bolluğu dile getirilmektedir. Şehre içme suyunun biri kuzeyde 3 km mesafeden, diğerinin Alpagut Köyü'nden, üçüncüsü de 4 km uzaklıktaki Pir Ahmetli mıntıkasından ilk ikisi beton, üçüncüsü demir borular vasıtasıyla getirildiği, bunun dışında da muhtelif yerlerden su getirildiği nakledilmektedir. Suların kalitesine ilişkin bilgiler de aktarılmaktadır. Yine ilin muhtelif bölgelerinde sıcak ve soğuk birçok şifalı su kaynağı bulunduğu, doğal maden sularının olduğu belirtilerek, kaplıca ve ılıcalar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Karacasu Köyü civarındaki Büyük ve Küçük Kaplıca, Yeni Ilıca, Pavli Ilıcası ile ilgili bilgiler kısa da olsa tamamıyla turist cezbedecek içeriktedir (Orak, 1946: 669-670).

Şehrin aydınlatılmasının belediyenin işlettiği bir santral vasıtasıyla olduğu; 175 beygirlik iki lokomobil ile hareketli olan bu tesisatın 220 voltluk olduğu belirtilmektedir. Şehri köylerine bağlayan asayiş telefonu bulunduğu gibi ayrıca şehirlerarası telefon görüşmelerinin de yapılabildiği aktarılmaktadır.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer önemli başlık da yine şehrin eğlence ve mesire yerlerine ilişkin bilgilerin aktarıldığı bölümdür. Bu kısım hem şehirde yaşayanlar için hem de turistik gezilere çıkmak isteyenler için önemlidir.

Çalışmanın il merkezine ilişkin sistematiğini takip ederek ilçelere de kısa kısa değinilmiştir.

Düzce il olarak, Akçakoca'da Düzce iline bağlanarak Bolu'dan ayrılmış olmakla birlikte bu kitap içinde Bolu başlığı adını taşıyan bölüm içerisinde ele alınacaktır. Yukarıda da zikredildiği üzere, zamanın idari yapılanması içinde ilin merkez ilçe dâhil altı ilçesi bulunmaktadır ve bu ilçelerin nüfusu, coğrafi konumu, ekonomik, sosyal, kültürel, ticari hayatı, önde gelen tüccarları ile ilgili bilgiler aktarılmıştır (Orak, 1946: 674-694).

Yukarıda Bolu'ya dair aktarılan bilgiler, hiçbir uygarlıkta kent yaşamının, ticaret ve sanayiden bağımsız olarak gelişemediği tezini bir kez daha teyit etmektedir. Ne Antik çağda ne de modern zamanlarda bu kuralın dışında kalan bir örnek bulunmadığını ileri süren Pirenne'ye (1994: 103-104) göre:

Bu evrensellik, zorunlulukla açıklanmaktadır. Gerçekten, bir kent grubu, ancak yiyecek maddelerini dışarıdan getirterek yaşayabilir. Ancak, bu dış alımın, buna denk düşen ya da bununla eşdeğerdeki mamul ürünlerin dışsatımıyla dengelenmesi zorunludur. Böylece, kentle çevresindeki kırsal bölge arasında sıkı bir karşılıklı hizmet ilişkisi kurulur. Bu karşılıklı bağımlılığın sürdürülebilmesi için ticaret ve sanayi vazgeçilmez öğelerdir; sürekli bir alışveriş sağlamak için birincisi, değişim amacıyla mal sağlamak için de ikincisi olmasaydı, kent yok olup giderdi.

Hiç kuşkusuz, bütün dünyada şehirler, içinde yer aldıkları toplumların özelliklerini yansıtırlar. Başka deyişle, toplumsal sistemi oluşturan diğer öğelerle ve bizzat toplumsal bütünü kendisiyle ilişki ve etkileşim içinde olan şehirlerin, tamamen kedilerine özgü karakteristikler göstermeleri beklenemez. Bu bağlamda Bolu'ya bakıldığında; yurt içi ve yurt dışı ticarete sunduğu ürünlerin türleri, bunların üretim ve imalat süreçleri bakımında ne tümüyle modern öncesi veya geleneksel toplum yapısına ne de modern toplum yapısına has bir görünümde olmadığı görülür.

Geleneksel toplumlarda şehirler, genel olarak pazar ve mübadele merkezleridir. Küçük zanaat ve esnaf işletmeleri ağırlıklı bir yere sahiptir. İmalat sürecinde başta insan gücü olmak üzere kas gücünün sağladığı enerji başat bir konumdur. Ekonomik hayatta işbölümü ve uzmanlaşma sınırlıdır. Sosyal hareketlilik ve sosyal tabakalaşma bakımından da benzer bir manzara söz konusudur. Modern sanayi toplumlarında ise, şehirler hem sanayi ve ticaret merkezi özelliğine, hem de idari ve mali birçok işleve sahiptir. Buhar, motor ve elektrik enerjisi gibi organik temelli olmayan enerji kaynakları tarım ve sanayi üretim sürecinde; ulaşım ve haberleşmenin sağlanmasında çok önemli bir yere sahiptir. Toplumsal farklılaşma, tabakalaşma, işbölümü ve uzmanlaşma daha ileri bir aşamadır (Kıray, 1982: 265-266). Bolu'nun, 1940'lı yıllarda nispeten kendi içinde farklılaşmış ve ihtisaslaşmış iş düzeni ve ekonomik yaşamıyla, özellikle tarımsal ürünlere ve doğal zenginliklere dayalı ticaret hayatıyla modernleşme sürecini yaşamakta olan bir geçiş toplumunun temel karakteristiklerini göstermekte olduğu söylenebilir.

Kentleşme oranı ve kent-kır ayrımı bakımından şüphesiz nüfus faktörü önemli bir değişkendir. Nüfus, sadece toplumun devamını mümkün kılan bir biyolojik öge olarak değil; aynı zamanda iş-güç biçimlerini, dünya görüşünü, yaşam biçimini, dayanışma ve örgütlenme tarzını etkileyen bir faktördür. Bolu'nun 1940'lı yıllarındaki nüfusu kentleşme açısından değerlendirildiğinde; nüfusun tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki dağılımıyla; kent nüfusunu oluşturan bireylerin tutum ve davranışlarındaki değişikliklerle nispeten giderek gelişen bir şehir manzarası sunduğu sonucuna ulaşılabilir.

Sonuç

Çalışma bize 1946 yılının Bolu'suna ilişkin ilginç ve önemli bilgiler aktarmaktadır. Kuşkusuz ki şehir tarihi bakımından pek çok alanda mukayeseli çalışmalar üretmek için burada yer alan veriler dikkate alınacak bir kaynaktır. Ne yazık ki, yayınlandığı yıllarda ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel şartlar bu zor ve zahmetli bir çalışmanın ürünü olan eserin yeterince anlaşılmasını ve değerlendirilmesini engellemiş; öyle ki, çok talihsiz gelişmeler müteşebbisinin iflasına yol açmıştır.

Türkiye Kılavuzu'nun elimizde 14 ili kapsayan yayınlanmış birinci cildi kalmıştır. Bu illerden biri olmakla, değerli olduğunu düşündüğümüz Bolu'ya ait bilgilerin bazılarını bugünkü verilerle mukayese ettiğimiz zaman, aslında yakın zaman olarak ele alacağımız bir sürecin şehre etkilerini görebilmemize imkân sağlamaktadır.

Şehir, içinde yaşayan insanlar için geçmişte bile sınırlı bir eğlence ve mesire imkânı sunarken, bugün ülkemizin en önemli doğa ve kültür turizm varlıklarına sahip illerimiz arasında olmasına rağmen fazla değişmemiştir.

Şehre ulaşım ve şehirden ilçelerine ve ülkenin diğer bölgelerine ulaşım hemen hemen tüm ulaşım imkânlarıyla sağlanmakta ve kesintisizdir.

Sonuç olarak, 1940'lı yıllarda Bolu'nun giderek modernleşen bir kent görünümü sunmakla birlikte, geleneksel topluma ilişkin bazı karakteristikleri de bünyesinde sürdürmekte olduğu söylenebilir. Karayolu, demiryolu ve Karadeniz üzerinden deniz yoluyla gerçekleştirilen ulaşımın ağırlıklı olarak motorlu araçlarla ve organik temelli olmayan enerji kaynaklarının kullanımıyla sürdürülmesini, imalat sürecinde makineye dayalı yeni teknolojilerin kullanılmasını, şehir aydınlatılmasında elektrik enerjisinden yararlanılmasını, dış dünya ile ticari ilişkiler kuran ve endüstriyel mal üretimiyle iştigal eden bir müteşebbis grubuna ve zihniyetine sahip olmasını, eğitim-kültür kurumlarıyla

ve iletişim imkânlarıyla birlikte giderek modernleşmekte olan bir kentin göstergeleri olarak değerlendirebiliriz.

Türkiye Kılavuzu adlı bu çalışmanın araştırmacılar için iyi bir veri kaynağı olarak bütünüyle yeniden ihyası kuşkusuz ki çok yararlı olacaktır, ancak en azından Burdur açısından üniversite, belediye veya valilik tarafından ilgili bölümüyle değerlendirilmesi şehir tarihi için önem arz edecektir.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (1999) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Anderson, Benedict (1995) *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ankara Ticaret Odası (ATO) (1936) 363 Numaralı Hüseyin Orak'a ait evrak ve oda kayıt dosyası, Ankara.
- Arsunar, Ferruh (2017) Türkü Sitesi. <http://www.turkuler.com/tgv/ferruh.asp>, Erişim: 25.02.2012.
- Bauman, Zygmunt (1996) *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yayınları.
- Belge, Murat (2011) *Militarist Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, İrfan (2000) *Kapitalizm Kalkınma Postmodernizm ve İletişim*. Ankara: Erk Yayınları.
- Ergüder, Üstün, Yılmaz Esmer ve Kalaycıoğlu, Ersin (1991) *Türk Toplumunun Değerleri*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Georgeon, François (2006) *Osmanlı-Türk Modernleşmesi(1900-1930)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, Anthony (2004) *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hayvanlar Vergisi Nedir?, http://www.turkcebilgi.com/hayvanlar_vergisi, Erişim: 14.12. 2016.
- Karpat, Kemal (2002) *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, Çev. Akile Z. Durukan-Kaan Durukan. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Karpat, Kemal (2006) *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev. Dilek Özdemir. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Karaveli, Orhan (2006) *Görgü Tanığı-Bir Gazeteci'nin Sıradışı Anıları*. İstanbul: Pergamon Yayınları.
- Karaveli, Orhan (Gazeteci –Yazar) Görüşme günü ve yeri: 14.06.2011, İstanbul.
- Kasaba, Reşat (1998) Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Der. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, ss.12-29. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kıray, Mübeccel (1982) *Toplumbilim Yazıları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Kim Kimdir, <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?kim=hasanaliyucel>, Erişim: 24.02.2012.
- Orak, Hüseyin (1946) Türkiye Kılavuzu. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Özbay, Ayşe Sahavet (Hüseyin Orak'ın kızı) Görüşme günü ve yeri: 24.06.2011, Ankara.

- Özön, Mustafa Nihat (2017) *Türkçede Roman*. 4.Baskı. Ankara: İletişim Yayınları. <http://www.iletisim.com.tr/ki%C5%9Fi/mustafa-nihat-%C3%B6z%C3%Bcn-565.aspx>, Erişim: 25.02.2012.
- Pirrenne, Henri (1994) *Ortaçağ Kentleri*, Çev. Şadan Karadeniz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlık Bilgileri (2010) <http://zehirlenme.blogspot.com/2010/10/balneoloji-ve-balneoterapi-nedir.html>, Erişim: 24.02.2012.
- Şengül, Tarık (2012) Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi. *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Der. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, ss. 353-403. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Tekeli, İlhan (1998) Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Der. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, ss. 136-153. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkiye Kılavuzu Hakkında Broşür 1 (1946) Ankara.
- Ünsal, Artun (1998) Yurttaşlık Zor Zanaat. *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*, ss.1-36. İstanbul: Tarih Vakfı-Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yüksel, Mehmet (2004) *Modernite Postmodernite ve Hukuk*. Ankara: Siyasal Kitabevi. <http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/eskisehir/Kimdir/iz-birakan/yavuz-abadan>, Erişim: 25.02.2012.
- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc010/kanuntbmmc010/kanuntbmmc01001839.pdf, Erişim: 14.12.2016.

Gazeteler:

- Aygün; Pazar Gazetesi, (01.04.1946).
- “Başkentin Kılavuzu” Ankara Gazetesi, (30.03.1946).
- Baykal, Cevdet; Türk Yolu Gazetesi, (12.04.1946).
- Cahit, Burhan; Sonposta (03.04.1946).
- “Çok Faydalı Bir Eser” Ulus Gazetesi, (20.03.1946).
- Daver, Abidin; Cumhuriyet, (2.04.1946).
- Evinç, Vehbi; “Mühim Bir Eser” Türk Dili Gazetesi, (28.03.1946).
- Gezgin, Hakkı Süha; Vakit Gazetesi, (30.04.1946).
- Gündüz, Ali; Ülkü Dergisi, (16.04.1946).
- İmset, İsmet Hulusi; Sonposta, (31.03.1946).
- Kuntay, Mithat Cemal; Sonposta, (03.03.1946).
- Nurettin, Vala; (Va-Nu) Akşam Gazetesi (31.03.1946).
- Orhon, Orhan Seyfi; Yeniçağ Mecmuası (06.04.1946).
- “Türkiye Kılavuzu” Aydın Gazetesi (30.06.1946).
- Yüzüncü, Reşad Feyzi, Son Telgraf Gazetesi, (27.03.1946).